

K MIKLOŠIČEVI PRIMERJALNI SKLADNJI SKLONOV SLOVANSKIH JEZIKOV

Matej Šekli

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.16'362'366.54:929Miklošič F.

V prispevku so na osnovi Miklošičeve obravnave skladnje sklonov slovanskih jezikov in spoznanj primerjalne skladnje sklonov indoevropskih jezikov prikazani pomeni slovanskih sklonov z diahronega vidika. Na osnovi gradiva (stare) cerkvene slovanščine je podan poskus rekonstrukcije pomenskih sprememb pomenov sklonov od pozne praindoevropsčine do pozne praslovanščine. Določeni so dejavniki ter smeri pomenskih sprememb.

primerjalno jezikoslovje, skladnja, sklon, pomenska sprememba, (stara) cerkvena slovanščina

In the article the meanings of Slavic cases are discussed from the diachronic perspective, taking into account Miklošič's study of the syntax of cases in the Slavic languages, as well as the discoveries of comparative syntax of cases in Indo-European languages. On the basis of (Old) Church Slavic material, an attempt is made to reconstruct semantic changes of the case meanings from Late Proto-Indo-European to Late Proto-Slavic. The factors and the directions of semantic changes are identified.

comparative linguistics, syntax, case, semantic change, (Old) Church Slavic

1 Uvod

Naloga primerjalne skladnje sklonov indoevropskih in slovanskih jezikov je rekonstruirati prvotne pomeni sklonov v praindoevropsčini in praslovanščini ter opisati njihove pomenske spremembe od praindoevropsčine do praslovanščine ter od praslovanščine do slovanskih jezikov. Pozna praindoevropsčina je oblikovno razlikovala osem različnih sklonov (imenovalnik/nominativ, rodilnik/genitiv, ločilnik/ablativ, dajalnik/dativ, tožilnik/akuzativ, zvalnik/vokativ, mestnik/lokativ, orodnik/instrumental), pri čemer je imel prvotno vsak od njih prvotni pomen, iz katerega so s pomenskimi spremembami (v smeri širitve pomena) nastajali drugotni pomeni. Praslovanščina je iz praindoevropsčine podedovala sedem sklonskih oblik in osem sklonskih pomenov (praindoevropski rodilnik se v praslovanščini oblikovno ni ohranil; praslovanski rodilnik oblikovno nadaljuje praindoevropski ločilnik, pomensko pa praindoevropski ločilnik in rodilnik).

V nadaljevanju je, upoštevaje Miklošičevo obravnavo skladnje sklonov slovanskih jezikov (Miklosich 1883: 344–762) in njene nadaljnje interpretacije tako v indoevropskem kot slovanskem primerjalnem jezikoslovju (Delbrück 1893: 393–394; Vondrák 1928: 226–228; Грамматика 1993: 455–466; Lunt 2001: 143–151; Damjanović 2005: 162–169) ter spoznanja sodobne primerjalne skladnje sklonov indoevropskih jezikov (Meier - Brügger 2010: 398–411), na osnovi gradiva (stare) cerkvene slovanščine podan poskus rekonstrukcije pomenskih sprememb pomenov sklonov z izjemo zvalnika (kot jedro zvalniškega pastavka je manj potrjen pomenskim spremembam) od pozne praindoevropsčine do pozne praslovanščine. Ker so se pomeni prvotno brezpredložnih sklonov zaradi njihovega širokega pomena predvsem pri izražanju okoliščin prenesli na predloge, so v obravnavo deloma pritegnjeni tudi predložni skloni. Pomeni in vrste sklonov so predstavljeni z izrazjem, uveljavljenem v skladnji

sklonov (Miklosich 1883; Delbrück 1893; Vondrák 1928; Bajec, Kolarič, Rupel 1956: 319–327; Toporišič 2000: 267–270), predvsem pri poimenovanju okoliščin pa dopolnjeni s spoznanji skladnje stavčnih členov, natančneje prislovnih določil (Toporišič 2000: 619–627), in udeleženskih vlog (Žele 2001: 109–110), pri obravnavi prostorskih sklonov natančneje določeni s pomočjo uralistične sklonoslovne terminologije (Kenesei idr. 1998: 235–247; Karlsson 1999: 107–122).¹

2 Imenovalnik

Prvotni stavčnočlenski vlogi indoevropskega imenovalnika sta: 1) osebek (osebkov imenovalnik, nominativus subiectivus) (stcsl. Богъ сътвори небо и земля 'Bog je ustvaril nebo in zemljo'); 2) povedkovo določilo ob neprelovnih nepolnopomenskih glagolih (povedkov imenovalnik, nominativus praedicativus) (stcsl. Ледъ бысть вода топла 'Led je postal topla voda').²

3 Rodilnik

Prvotni pomen indoevropskega rodilnika je bil delnost (partitivni pomen) (delni rodilnik, genitivus partitivus) z neštevnim samostalnikom (stcsl. криница меда 'vrč medu') in števnim samostalnikom (stcsl. стадо воловъ 'čreda volov') (stcsl. отъ + G 'od', изъ + G 'iz'), s čimer se je izražala količina. Iz prvotnega partitivnega pomena so nastali drugotni pomeni indoevropskega rodilnika: 1) kakovost (kakovostni rodilnik, genitivus qualitatis) (stcsl. чловѣкъ кдинъ

добра рода 'neki človek dobrega rodu'); 2) svojina (svojilni rodilnik, genitivus possessivus) (stcsl. господинъ храма 'gospodar hiše', Тацѣхъ во ксть цѣсарѣствиѣ вожикъ 'Takih je namreč nebeško kraljestvo');³ 3) odnos (rodilnik odnosa, genitivus relationis) (stcsl. Достойнъ ксть дѣлатель мвзды своима 'Vreden je delavec svojega plačila').

Nadaljnje pomenske spremembe so: 1) delnost → celota (rodilnik celote) po pomenski kontaminaciji (stcsl. Да омочитъ коньць прьста своко въ водѣ 'Da omoči konec svojega prsta v vodi'); 2) delnost → snovnost (snovni rodilnik, genitivus materialis) (csl. Мошти въ гробѣ мрамора положиша 'Ostanke so položili v grob iz marmorja'; stcsl. отъ + G 'od', изъ + G 'iz', съ + G 's/z'); 3) kakovost → mera (rodilnik mere, genitivus mensurae) (stcsl. ровъ девяти лакътинъ 'jama devetih laktov', шѣдъшоу три попрыштѣ 'šedšemu tri milje'); 4) delnost → predmet (predmetni rodilnik, genitivus obiectivus), natančneje prizadeto (stcsl. Ико же въкоу си архитриклинъ вина [...], пригласи жениха 'Ko pa je starešina gostije pokusil vino, je poklical ženina', Съмотрите вранъ, како не съжтъ ни жьнжтъ 'Poglejte vrane, kako ne sejejo in ne žanjejo');⁴ 5) prizadeto → vzrok (rodilnik vzroka, genitivus causae) (stcsl. Плакаахъ са къ 'Jokali/objokovali so jo' ≥ 'Jokali so zaradi nje'; stcsl. отъ + G 'od', съ + G 's/z'; ради/радыма, дѣла/дѣлыма + G 'zaradi', за + G 'zaradi'); 6) svojina → osebek (osebkov rodilnik, genitivus subiectivus) (stcsl. Владыкы чловѣколюбикъ 'človekoljubje

¹ V skladnji sklonov je opaziti mešanje pomenskih opisov (snovnost, raztezanje) ter pomenskoscladenjskih (vršilec dejanja, ciljno mesto) in strukturnoskladenjskih (osebek, povedkovo določilo) kategorij.

² (Staro)cerkvenoslovansko gradivo je podano v glasovno in pregibalno poenoteni podobi »klasičnega«
ciril-metodovskega obdobja (863–885) ter zapisano v cirilici.

³ Kakovostni in svojilni rodilnik na primer kažeta na to, da pomen sklona ni vezan na stavčnočlensko vlogo, saj imata omenjena sklona vlogo povedkovega določila (v obglagolskem položaju) oziroma neujemalnega prilastka (v obsamostalniškem položaju ob izpustu nepolnopomenskega glagola).

⁴ Razlika med predmetnim rodilnikom in predmetnim tožilnikom je bila prvotno v tem, da je prvi izražal aficirani objekt, drugi pa eficirani objekt: »Der Akk. zeigt die vollste entschiedenste Bewältigung eines Gegenstandes durch den im Verbo des Satzsubjekts enthaltenen Begriff; geringere Objektivisierung liegt in dem Gen., die thätige Kraft wird dabei gleichsam nur versucht und angehoben, nicht erschöpft« (Jacob Grimm, citirano po Delbrück 1893: 187).

vladarja'; stcsl. **отъ** + G 'od'); 7) prizadeto → prizadeto, rezultat (predmetni rodilnik, genitivus obiectivus) (stcsl. **ѡтикъ крада ризы** 'prijetje roba obleke'); 8) delnost → čas (rodilnik časa, genitivus temporis) (csl. **Коньчухъ тогоже лѣта мѣсца декабря** 'Končal sem istega leta meseca decembra'); 9) delnost → razlaga, opredelitev (razlagalni/opredelilni rodilnik, genitivus explicativus/definitivus) (stcsl. **Икоже ксть писано въ книгахъ словесъ Исана пророка** 'Kakor je pisano v knjigah besed preroka Izaije').

V slovanskih jezikih se rodilnik pojavlja še kot: 1) osebek ob zanikanem bivanjskem glagolu (stcsl. **Безъ нкого ничесоже не вьсть, кже вьсть** 'Brez njega ni bilo ničesar, kar je bilo'); 2) predmet ob zanikanem prehodnem glagolu (stcsl. **Ни вливаетъ вина нова въ мѣхы ветхы** 'Niti ne vlivajo novega vina v stare mehove').

Predlogi z rodilniškim rodilnikom izražajo še: 1) prostor (rodilnik kraja, genitivus loci), natančneje mesto (stcsl. **оу** + G 'pri', **прѣжде** + G 'pred'); 2) čas (rodilnik časa, genitivus temporis), natančneje zadobnost (stcsl. **прѣжде** + G 'pred').

4 Ločilnik

Prvotni pomen indoevropskega ločilnika je bil izhodišče dejanja v prostorskem smislu, tj. izhodiščno mesto (ablativni pomen) (stcsl. **монастыря отъшдѣша** 'šedša od samostana'; stcsl. **отъ** + G 'od', **изъ** + G 'iz', **съ** + G 's/z').⁵ Iz prvotnega ablativnega pomena so nastali drugotni pomeni indoevropskega ločilnika: 1) izvor (izvorni ločilnik, ablativus originis) (stcsl. **Изъ бо ксмъ вашего племени** 'Jaz sem namreč (iz) vašega plemena'; stcsl. **отъ** + G 'od', **изъ** + G 'iz'); 2) ločitev (ločilnik ločitve, ablativus separationis) (stcsl. **Бѣжимъ кычениид** 'Bežimo od domišljavosti'; stcsl. **отъ** + G 'od', **оу** + G 'od, stran', **вез** + G 'brez', **кромѣ** + G 'razen, izven'); 3) primerja-

va (ločilnik primerjave, ablativus comparationis) (stcsl. **всѣакого звѣри тажни** 'težji od vsake zveri'). Nadaljnja pomenska sprememba je ločitev → pomanjkanje (ločilnik pomanjkanja, ablativus inopiae) (stcsl. **Жрътвь трѣбоукъ** 'Potrebuje žrtve', **Тъштъ ксть видѣти гробъ лежалтиухъ** 'Prazen je videti grob ležečih').

V slovanskih jezikih je prišlo do pomenske kontaminacije v smeri izhodišče dejanja → doseg dejanja, tj. izhodiščno mesto → ciljno mesto (ablativni pomen → adlativni pomen) (stcsl. **Възврати сѡ, не дошѣдъ рѣкы** 'Vrnil se je, ne prišedši do reke'; stcsl. **до** + G 'do'), ter do nadaljnje spremembe ciljno mesto → ciljni čas (stcsl. **до** + G 'do').

Predlogi z ločilniškim rodilnikom izražajo še: 1) izhodiščno mesto → izhodiščni čas (stcsl. **отъ** + G 'od', **изъ** + G 'iz', **съ** + G 's/z'); 2) izvor → vzrok (stcsl. **отъ** + G 'od', **съ** + G 's/z'), vršilec/izvor dejanja (stcsl. **отъ** + G 'od'); 3) mesto (stcsl. **внѣ** + G 'izven', **внѣ** + G 'zunaj').

5 Dajalnik

Indoevropski dajalnik je prvotno izražal naslednja pomena: 1) prizadetost: A) samostalnik s podspolom živo: a) prejemnik ob prehodnih glagolih (predmetni dajalnik, dativus obiectivus): prejemnik predmeta (stcsl. **Прѣломѣ хѣлбы, дастъ оученикомъ своимъ** 'Prelomivši kruh, je dal svojim učencem'), prejemnik dejanja (stcsl. **Тльцѣте и отъврѣзетъ сѡ вамъ** 'Potrkajte in odprlo se vam bo'); b) lastnik (dajalnik lastnika, dativus possessoris) (stcsl. **Роумѣно лице кмоу ксть** 'Rdeč obraz mu je'); B) samostalnik s podspolom neživo: pozitivna/negativna prizadetost (dajalnik koristi/škoda, dativus commodi/incommodi) (stcsl. **Идѣва полоучитъ ослабѣ врѣдоу свокмоу** 'Komaj dobi olajšanje za svojo škodo'); 2) namen ne ob glagolih premikanja (dajalnik namena, dativus finalis)

⁵ Ablativni pomen je natančneje opredeljen s predlogi: 1) ablativni pomen (stcsl. **отъ**); 2) elativni pomen (stcsl. **изъ**); 3) delativni pomen (stcsl. **съ**).

(stcsl. **отдати дъштеръ бракоу** 'dati hči za poroko', **храмъ молитвъ** 'hiša za molitev'; stcsl. **къ + D** 'k/h').

Z dajalnikom se drugotno izražajo: 1) ciljno mesto ob glagolih premikanja (direktivni pomen) (dajalnik smeri, dativus directionis) (stcsl. **Се цѣсаръ твои градетъ тебѣ** 'In glej, tvoj cesar gre k tebi'; adlativni pomen s predlogi: stcsl. **къ + D** 'k/h', **противъ + D** 'proti, naproti'); 2) omejitev/ozir (dajalnik omejitve/ozira, dativus limitationis/respectūs) (stcsl. **повинный вѣчноу кмоу сждоу** 'podrejen večni sodbi', **оудьнь богю** 'prijeten bogu', **достойнъ пованню** 'vreden pokore'); 3) cena (dajalnik cene, dativus pretii) (stcsl. **Не патъ ли пѣтиць вѣнитъ са пѣнасема дѣвѣма** 'Ali se ne prodaja pet ptic za dva kovanca?'); 4) pozitivna prizadetost → čustvenost (čustveni dajalnik, dativus ethicus/familiaris) (stcsl. **Съмотрите же ми зълодѣиство ихъ** 'Poglejte zame/mi njihov zločin!').

Predlogi z dajalnikom izražajo še: 1) razmeščenost mesta (stcsl. **по + D** 'po'); 2) način, vzrok (stcsl. **по + D** 'po').

6 Tožilnik

Prvotni pomen indoevropskega tožilnika je bil usmerjenost dejanja v prostorskem smislu, tj. ciljno mesto (direktivni pomen) ob neprehodnih glagolih premikanja (verba movendi) in samostalnikih s pomenom prostora (tožilnik smeri, accusativus directionis) (stcsl. **Грѣди вѣнь** 'Pojdi ven!', s prvotnim pomenom *'Pojdi na zrak!',⁶ sln. *Pojdi stran!*; stcsl. **въ + A** 'v', **на + A** 'na'; **прѣдъ + A** 'pred', **за + A** 'za', **надъ + A** 'nad', **подъ + A** 'pod', **междоу + A** 'med').⁷ Iz prvotnega direktivnega pomena so nastali drugotni

pomeni indoevropskega tožilnika: 1) predmet ob prehodnih glagolih (predmetni tožilnik, accusativus obiectivus), natančneje: a) prizadeto (prizadeti zunanji predmet, aficirani eksterni objekt) ob prehodnih glagolih prizadevanja (verba afficiendi) (stcsl. **Билахъ и по ланитама** 'Bili so ga po licih'); b) rezultat (ustvarjeni zunanji predmet, eficirani eksterni objekt) ob prehodnih glagolih proizvajanja (verba efficiendi) (stcsl. **Създа хралмихъ своѣ на камене** 'Sezidal je hišo na skali'); c) vsebina (notranji predmet, interni objekt) ob glagolih z istim korenem (figura etymologica) (stcsl. **Бѣхъ пастыри [...] стрѣжаште стражъ** 'Bili so pastirji stražeči stražo') oziroma istim pomenom (figura synonymica);⁸ č) nosilec stanja ob neprehodnih glagolih stanja (to so brezosebni glagoli in brezosebne glagolske zgradbe tipa stcsl. **страхъ кетъ** 'strah je') (csl. **Дъштеръ очи волѣхъ** 'Hčer so bolele oči'); 2) raztezanje (tožilnik raztezanja, accusativus extensionis): a) količina prostora, tj. prostorsko raztezanje (stcsl. **Иде съ нѣхъ дѣвѣ врьстѣ** 'Šel je z njo dve vrsti'); b) količina časa, tj. časovno raztezanje (stcsl. **Иона [вѣ] въ чрѣвѣ китовѣ три дѣни и три ношти** 'Jona je bil v trebuhu velike ribe tri dni in tri noči'); 3) omejitev/ozir (tožilnik omejitve/ozira, accusativus limitationis/respectūs) (stcsl. **пашти и жтробъ съжеженъ** 'po hrbtu in po trebuhu ožgan'; stcsl. **за + A** 'v korist, za').⁹

Nadaljnje pomenske spremembe so: 1) a) ciljno mesto → pot ob glagolih premikanja (stcsl. **Приде Христосъ небесьскы дѣври** 'Kristus je prišel skozi nebeška vrata'; stcsl. **чрѣзъ + A** 'čez, skozi', **прѣзъ + A** 'čez', **сквозѣ + A** 'skozi', **мимо + A** 'mimo'; **подльгъ + A** 'vzdolž', **низъ + A** 'ob ... navzdol', **възъ + A** 'ob ... navzgor'); b) ciljno

⁶ Nekateri krajevni prislovi s pomenom ciljno mesto so izvorno tožilniki (ednine) smeri samostalnikov (stcsl. ***вѣнь** *'zrak' (stprus. *wins* 'zrak') → **вѣнь** *(iti) na zrak').

⁷ Direktivni pomen je natančneje opredeljen s predlogi: 1) adlativni pomen (stcsl. **прѣдъ**, **за**, **надъ**, **подъ**, **междоу**); 2) ilativni pomen (stcsl. **въ**); 3) sublativni pomen (stcsl. **на**).

⁸ Izpridevniški načinovni prislovi na psl. *-o so izvorno predmetni tožilniki (ednine srednjega spola) (posamostaljenih) pridevnikov (stcsl. **добръ** 'dober' → **добро** *(delati) dobro').

mesto → namen ob glagolih premikanja (tožilnik namena, accusativus finalis) (stcsl. **ИДЖ ЛОВИТЬ РЫБЪ** 'Šli so loviti ribe';¹⁰ stcsl. **НА** + A 'za', **ПРО** + A 'za', **ОВЪ/О** + A 'za'); c) ciljno mesto → ciljni čas ob samostalnikih s pomenom časa (stcsl. **ПОДЪ** + A 'pod', **ЗА** + A 'za', **ПРЪЗЪ** + A 'čez'), razmeščenost časa (stcsl. **ПО** + A 'po') → točka časa (stcsl. **ОУВНИЖЪТЪ И И ТРЕТНИ ДЕНЪ ВЪСТАНЕТЪ** 'Ubili ga bodo in tretji dan bo vstal'; stcsl. **ОВЪ/О** + A 'ob, pri'); 2) predmet ob polnopomenskih prehodnih glagolih → povedkovo določilo ob nepolnopomenskih prehodnih glagolih (povedkov tožilnik, accusativus praedicativus) (stcsl. **ЧЛОВЪЧЕ, КЪТО МА ПОСТАВИ СЪДИЖЪ ЛИ ДЪЛАТЕЛЪ НАДЪ ВАМИ** 'Človek, kdo me je postavil za sodnika ali delivca nad vami?'); 3) raztezanje → mera (tožilnik mere, accusativus mensurae) (stcsl. **МАЛО** 'malo', **МЪНОГО** 'mnogo', **СЪЛО** 'zelo');¹¹ 4) omejitev/ozir → način, vzrok (tožilnik načina, vzroka, accusativus modi, causae) (stcsl. **ГЛАДЪ ЗАМОРИТИ** 'umreti od lakote', **ЧЪТО ТРОУЖДАКТЕ ЖЕНЪ** 'Kaj/zakaj nadlegujete ženo?'; stcsl. **ПРЪЗЪ** + A 'zaradi', **ПО** + A 'po').

7 Mestnik

Indoevropski mestnik je prvotno označeval mesto (lokativni pomen) ob glagolih nepremikanja (mestnik kraja, locativus loci) (stcsl. **ИКО СЖЪТЪ СЪХРАНИКЪТИ КОСТИ НАША СЕМЪ МЪСТЪ** 'Saj so shranjene naše kosti na tem mestu'; stcsl. **ВЪ** + L 'v', **НА** + L 'na', **ПРИ** + L 'pri', **ОВЪ/О** + L 'ob', **ПО** + L 'za'),¹² drugotno tudi čas (temporalni pomen) (mestnik časa, locativus temporis) (stcsl. **ИЦЪКЪЛЪ ОТРОКЪ ТОМЪ ЧАСЪ** 'Otrok je ozdravel v tisti uri'; stcsl. **ВЪ** + L 'v', **ПРИ** + L 'pri')¹³ ter način (stcsl. **ДОБРЪ** *'v dobrem' ≥ 'dobro'; stcsl. **НА** + L 'na').¹⁴

Predlogi z mestnikom izražajo še: 1) ciljno mesto ob glagolih premikanja (stcsl. **НА** + L 'na'); 2) čas, natančneje preddobnost (stcsl. **ПО** + L 'za'); 3) vzrok (stcsl. **ПО** + L 'zaradi').

8 Orodnik

Indoevropski orodnik je prvotno izražal spremstvo v najširšem smislu (komitativni, sociativni pomen) (orodnik spremstva, instrumentalis sociativus, comitativus) (v slovenskih jezikih se ta pomen izraža s predlogom stcsl. **СЪ** + I 's/z').¹⁵ Iz prvotnega komitativnega, sociativnega pomena je nastal drugotni

⁹ Glede na pomensko razmerje med samostalnikom v tožilniku in glagolom je mogoče ločiti več vrst tožilnika: a) tožilnik vsebine (notranji predmet): izglagolski samostalnik v tožilniku ima razviden besedotvorni pomen dejanje, tj. prvotni abstraktni pomen (psl. **biti bojъ* 'biti boj'); b) tožilnik rezultata (eficirani zunanji predmet): izglagolski samostalnik v tožilniku ima razviden besedotvorni pomen rezultat dejanja, tj. drugotni konkretizirani pomen (psl. **grebti grobъ* 'kopati grob'); c) tožilnik predmeta (aficirani zunanji predmet): izglagolski samostalnik v tožilniku nima razvidnega besedotvornega pomena, temveč leksikalizirani pomen, in glagol je prehodni (psl. **liti lojъ* 'liti loj'); č) tožilnik smeri: izglagolski samostalnik v tožilniku nima razvidnega besedotvornega pomena, temveč leksikalizirani pomen, in glagol je neprehoden (psl. **lęzti lazъ* 'lesti (v) laz').

¹⁰ Namenilnik je izvorno tožilnik smeri/namena izglagolskega samostalnika s pomenom dejanja s predmetom v rodilniku (stcsl. **ИДЖ ЛОВИТЬ РЫБЪ** je prvotno torej pomenilo 'Šli so na lovljenje rib').

¹¹ Merni/količinski prislovi na psl. *-o so izvorno tožilniki mere (ednine srednjega spola) pridevnikov oziroma pridevniških zaimkov (stcsl. **МАЛЪ** 'majhen' → **МАЛО** 'malo').

¹² Lokativni pomen je natančneje opredeljen s predlogi: 1) adesivni pomen (stcsl. **ПРИ**, **ОВЪ**); b) inesivni pomen (stcsl. **ВЪ**); c) superesivni pomen (stcsl. **НА**).

¹³ Nekateri krajevni oz. časovni prislovi s pomenom mesto oz. čas so izvorno mestniki (ednine) kraja oz. časa samostalnikov (stcsl. **ГОРА** 'gora', **ДОЛЪ** 'jama, luknja' → **ГОРЪ** *'na gori' ≥ 'gori', **ДОЛЪ** *'v jami, luknji' ≥ 'doli'; **ЗИМА** 'zima', **ПОЛЪ** 'plovica' → **ЗИМЪ** *'v zimi' ≥ 'pozimi', **ПОЛОУ** **ДЪНЕ** *'na polovici dneva' ≥ 'opolodne', **ПОЛОУ** **НОШТИ** *'na polovici noči' ≥ 'opolnoči').

¹⁴ Izpridevniški načinovni prislovi na psl. *-ě so izvorno mestniki (ednine srednjega spola) načina (posamostaljenih) pridevnikov (stcsl. **ДОБРЪ** 'dober' → **ДОБРЪ** *'v dobrem, na dober način').

pomen indoevropskega orodnika orodje/sredstvo ob samostalnikih s podspolom neživo (orodnik orodja/sredstva, instrumentalis instrumenti) (stcsl. Копикъ кмоу ребра прободе 'S kopjem mu je prebodel rebra') oziroma vršilec dejanja ob samostalnikih s podspolom živo (orodnik vršilca dejanja, instrumentalis agentis) (stcsl. Възведенъ въстъ доухомъ 'Dvignjen je bil od duha').

Še drugotnejši pomeni indoevropskega orodnika so: 1) prostor (orodnik kraja, instrumentalis loci), in sicer pot (perlativni pomen) (stcsl. Вънидѣте жъзъкыими враты 'Vstopíte skozi ozka vrata') in razmeščenost mesta (distributivni pomen) (stcsl. Инѣмъ пжтьмъ отидж 'Po drugi poti so odšli') ob glagolih premikanja,¹⁶ iz česar je ob izpustu glagola premikanja drugotno nastal pomen mesto (stcsl. Пжтьмъ иджште плакаахомъ 'Po poti gredoč smo jokali' → Пжтьмъ плакаахомъ 'Po poti smo jokali' ≥ 'Na poti smo jokali'; stcsl. прѣдъ + I 'pred', за + I 'za', надъ + I 'nad', подъ + I 'pod', междоу + I 'med'); 2) vzrok (orodnik vzroka, instrumentalis causae) (stcsl. Въсь миръ трасжштъ съ страхомъ 'Ves svet, tresoč se od strahu'); 3) omejitvev/ozir (orodnik omejitve/ozira, instrumentalis limitationis/respectūs) (stcsl. Оумьрѣ плътижъ 'Umril je na telesu'); 4) način (orodnik načina, instrumentalis modi) (stcsl. Съниде доухъ сватъи тѣлесныимъ зракомъ 'Sveti duh se je spustil v telesni podobi');¹⁷ 5) primerjava (orodnik primerjave, instrumentalis comparationis) (stcsl. Кры течааше рѣками 'Kri je tekla kot potoki'); 6) mera (orodnik mere, instrumentalis mensurae) (stcsl. Ничимъже мьньши кси 'Po ničemer nisi manjša').

V slovanskih jezikih je iz povedkovega imenovalnika (ob neprehodnih glagolih) preko orodnika primerjave nastal povedkov

¹⁵ Komitativnost se nanaša na spremstvo neživega (sln. *priti z dežnikom*), medtem ko se sociativnost nanaša na spremstvo živega (sln. *priti s prijateljem*).

¹⁶ Pomena pot in razmeščenost mesta prvotno torej pomenita stalno spremstvo mesta dejanja/stanja.

¹⁷ Izpridevniški načinovni prislovi na psl. *-y so izvorno orodniki (množine) načina pridevnikov (stcsl. правъ 'pravi, pravilen, pravičen' → правы 'prav, pravilno, pravično').

orodnik, instrumentalis praedicativus (stcsl. Сиротож дѣтиштъ бждетъ '*Otrok bo kot sirota' ≥ 'Otrok bo sirota').

9 Sklep

Sklon, ki ima obliko in pomen, se lahko spreminja tako na oblikovni kot na pomenski ravni, pri čemer so pomenske spremembe sklonov bolj pogoste od oblikovnih.

Pomen sklona na sinhroni ravni prvotno določa njegovo okolje (dopolnjujoča razvrstitev pomenov sklona glede na okolje), ki so lahko: 1) različni pomeni glagola ob istem pomenu samostalnika v določenem sklonu (tožilnik smeri : predmetni tožilnik : tožilnik nosilca stanja; dajalnik smeri : dajalnik namena); 2) različni pomeni samostalnika v določenem sklonu ob istem pomenu glagola (predmetni dajalnik, dajalnik lastnika : dajalnik škode/koristi, dajalnik namena). Sprememba pomena sklona na diahroni ravni je pogojena s spremembo njegovega okolja: 1) zamenjava glagola ob samostalniku v istem sklonu (mesto → ciljno mesto v mestniku; pot, razmeščenost mesta → mesto v orodniku); 2) zamenjava samostalnika ob glagolu v istem pomenu (orodje/sredstvo → vršilec dejanja v orodniku); 3) sprememba pomena glagola (predmetni tožilnik → povedkov tožilnik); 4) sprememba pomena samostalnika (vsebina → prizadeto, rezultat v tožilniku).

Sprememba oblike sklona na diahroni ravni se zgodi z vmesno pomensko spremembo (povedkov imenovalnik → orodnik primerjave → povedkov orodnik).

Literatura

BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- DAMJANOVIĆ, Stjepan, ⁵2005 (1993): *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DELBRÜCK, Berthold, 1893: *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, III/1. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*. Strassburg: Karl J. Trübner.
- Граматика на старобългарския език: Фонетика, морфология, синтаксис*, 1993. Главен редактор Иван Дуриданов. София: Българска академия на науките.
- GROŠELJ, Robert, 2007: Miklošičev prispevek k skladijski obravnavi starocerkvenoslovenskega nepredložnega mestnika. *Slavistična revija* 55/1–2. 105–131.
- HOCK, Hans Henrich, ²1991 (1986): *Principles of Historical Linguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- KARLSSON, Fred, 1999: *Finnish: An Essential Grammar*. London, New York: Routledge.
- KENESEI, István, VAGO, Robert M., FENYVESI, Anna, 1998: *Hungarian*. London, New York: Routledge.
- LUNT, Horace Gray, ⁷2001 (1955): *Old Church Slavonic Grammar*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- MEIER - BRÜGGER, Mihael, ³2010 (2001): *Indogermanische Sprachwissenschaft*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- MIKLOSICH, Franz, 1883: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen: IV. Syntax*. Wien.
- PAVLOVIĆ, Slobodan, 2011: Prostor i prostorne metafore u padežnom sistemu Brižinskih spomenika. *Slavistična revija* 59/2. 179–194.
- TOPORIŠIČ, Jože, ⁴2000 (1976): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, ²2011 (1988): *Slovensko skladijsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- VONDRÁK, Wenzel, ²1928 (1908): *Vergleichende Slavische Grammatik II: Formenlehre und Syntax*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- ŽELE, Andreja, 1999: Miklošičev prispevek k slovenski skladijski (s poudarkom na vezljivosti). Aleksandra Derganc (ur.): *Historizem v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Obdobja 18*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 447–464.
- ŽELE, Andreja, 2001: *Vežljivost v slovenskem jeziku*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.